

Н. М. Ткаченкокандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач аспірантури та докторантури
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОГО КОНТЕКСТУ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ» У НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ

У статті обґрунтовано необхідність формування професійного іміджу фахівців освітньої сфери, зокрема майбутніх учителів іноземних мов в умовах входження суспільства у ринкові соціально-економічні відносини, що вимагають від кожного соціального суб'єкта уміння оцінювати та презентувати себе, бути конкурентним на ринку праці.

У контексті аналізованої проблеми здійснено критичний аналіз та систематизацію наявних поглядів на трактування понять «імідж» та «професійний імідж» у вітчизняному та зарубіжному науковому просторі. Констатовано розбіжність у трактуванні означених понять сучасними вченими, а також відсутність визначення поняття «професійний імідж учителя іноземних мов». Виокремлено найбільш типові випадки розуміння понять «імідж» та «професійний імідж», а саме: тлумачення його як образ когось, чогось, уявлення, думку про людину; ототожнення з компетентністю, з готовністю виконувати професійну діяльність, із професійною культурою; пов'язування зі стандартами сприйняття образу фахівця масовою свідомістю. Наведено аргументи щодо недоцільності таких трактувань у контексті проблеми його формування. На основі узагальнення наявних поглядів висловлено власне бачення поняття «професійний імідж», обґрунтовано доцільність його розгляду у світлі статусно-рольової теорії особистості. Визначено найближчу родову ознаку досліджуваного поняття – вважати статусно-рольову характеристику особистості. Виокремлено основні суттєві ознаки поняття «професійний імідж», а саме: 1) професійний імідж є системною цілісністю зовнішніх та внутрішніх особистісних і професійних якостей та компетентностей; 2) призначення професійного іміджу – створити в громадськості образ соціально-професійної ролі, яку конструює особистість; 3) професійний імідж виявляється, підтверджується і розвивається у процесі оволодіння професійним досвідом. Репрезентовано авторські дефініції понять «професійний імідж» та «професійний імідж учителя іноземних мов». Професійний імідж учителя іноземних мов потрактовано як статусно-рольову характеристику, що об'єднує систему його зовнішніх і внутрішніх індивідуальних і професійних якостей і компетентностей, виявляється, підтверджується і розвивається у процесі оволодіння ним соціально-професійним досвідом і покликана створити в громадськості образ соціально-професійної ролі, яку він конструює.

Ключові слова: імідж, професійний імідж, статусно-рольова теорія особистості, статусно-рольова характеристика, учитель, авторитет, репутація.

Постановка проблеми. Входження суспільства у ринкові соціально-економічні відносини вимагає від кожного соціального суб'єкта уміння оцінювати та презентувати себе, бути конкурентним на ринку праці. В умовах формування нового типу суспільства серйозних змін зазнало поняття професіоналізму як результат входження людини в професію і досягнення в ній якісно нового рівня. У зв'язку з цим імідж стає нині необхідним атрибутом професійних відносин. Він визначає місце кожного в структурі суспільних, професійних та міжособистісних стосунків, відкриває шлях до вивчення механізмів самоєфективності, аналізу розвитку здібностей, виявлення умов для регулювання своєї професійної активності. Правильно сконструйований професійний імідж є механізмом, що оптимізує професійну діяльність особи. Він забезпечує необхідну автентичність, адап-

тацію, ефективну соціалізацію та оптимальний розвиток професіоналізму в їх сукупності, дає змогу найкращим чином самоідентифікуватися, ефективно і цілеспрямовано організувати простір, підтримати динаміку власного розвитку, сприяє зняттю бар'єрів і обмежень (скутості, незручності), допомагає налагодити справжню комунікацію, яка приносить взаємне задоволення.

Вивчення професійної підготовки у педагогічних закладах вищої освіти засвідчує наявність суттєвих розбіжностей між традиційним розумінням завдання ЗВО щодо підготовки майбутніх педагогів та сучасним уявленням про професіоналізм, професійну компетентність, професійний імідж майбутнього вчителя, що зумовлює необхідність іміджевої підготовки майбутніх учителів, зокрема іноземних мов, розроблення її теоретичних засад і методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти досліджуваної проблеми ставали об'єктом наукового вивчення у останні десятиліття. Вагомий внесок у розвиток іміджології зробили Н. Барна, Л. Браун, В. Волкова, Ф. Джефкінс, Р. Квеско, С. Квеско, Ю. Палеха, А. Панасюк, Г. Почепцов, Е. Семпсон, І. Федоров, В. Шепель. Особливостям формування професійного іміджу фахівців освітньої галузі присвячено численні наукові розвідки, а саме: викладача вищої школи (Н. Бутенко, О. Грейлих, Т. Демчук, Л. Донська, В. Ісаченко, Л. Кайдалова, О. Козлова, А. Коркішко, Ф. Кузін, С. Романова та ін.); майбутнього педагога (Т. Гнєзділова, А. Калюжний, Л. Качалова, О. Ковальова, А. Кононенко, Л. Попова, Ю. Скорик та ін.); керівників навчальних закладів (С. Болсун, А. Вознюк, В. Борисов, О. Мармаза); соціальних педагогів (І. Ніколаєску), майбутніх учителів фізичної культури (Н. Гайдук, Л. Ковальчук), вихователів дошкільних навчальних закладів (Л. Загородня, Т. Лайко, Т. Марєєва, С. Попиченко), вчителів початкових класів (Г. Бриль, І. Размолодчикова, Н. Савченко), вчителів технологій (В. Бондаренко, Л. Оршанський), вчителів музики (О. Радецький); майбутніх учителів філологічних спеціальностей (М. Сперанська-Скарга).

У контексті аналізованої проблеми варто згадати про доробок таких науковців, як Ю. Матюшина, дисертаційне дослідження якої присвячено формуванню професійного іміджу у майбутнього перекладача [7], Н. Прус, яка досліджувала організаційно-педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх викладачів іноземної мови [8], Л. Серман [9], яка здійснила аналіз показників та рівнів сформованості професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов. Попри наявні праці, теоретичні і методичні засади формування професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов під час їх навчання у педагогічних ЗВО не були предметом спеціальних досліджень, що робить вагомим завдання щодо розроблення окресленої проблеми та зумовлює мету публікації, яка полягає в систематизації, узагальненні та інтеграції наявних наукових поглядів про імідж, професійний імідж фахівця, зокрема вчителя іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Історико-педагогічний аналіз категорії «імідж» уможливорює висновок, що формування уявлень про імідж має давню інтелектуальну традицію. Проблеми іміджу вчителя не були предметом спеціального дослідження в попередні епохи, проте з огляду на свою світоглядну та практичну значущість вони не могли не бути так чи інакше порушеними, оскільки ігнорування будь-яких його складників неодмінно веде до втрати вчительством власного «обличчя», що спричиняє дегуманізацію суспільства, падіння престижу знань, освіти загалом, збільшення зло-

чинності тощо. Зазначимо, що залежно від епохи сутність іміджу потрактовувалась по-різному, і нині спостерігається певна розбіжність у його трактуванні.

Найчастіше сучасники тлумачать поняття «імідж» як образ когось, чогось, уявлення, думку про людину (Г. Андрєєва, О. Андрієнко, О. Бекетова, С. Болсун, Л. Браун, В. Ільїна, В. Ісаченко, А. Жаманкулова, А. Калюжний, О. Камишева, Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров, М. Кондратьєв, О. Медведєва, А. Мінбаєва, О. Панасюк, О. Перелигіна, О. Попова, Г. Почепцов, І. Шкуратова, В. Шепель). Цей образ «обов'язково репрезентований у психіці інших людей» (Г. Андрєєва [1], О. Андрієнко [2] та ін.). За такого підходу до визначення феномена формування іміджу – це процедура, «спрямована на створення в людей певного образу об'єкта» [3].

Таким чином, основною ознакою іміджу є наявність образу. У «Психологічному словнику» В. Войтка знаходимо: «Образ – загальнопсихологічна категорія, результат відображення об'єктивного світу в мозку людини. Образ створюється людиною внаслідок впливу на її рецептори зовнішнього світу, дії зовнішніх і внутрішніх подразників» [3]. Таким чином, образ виникає в людини внаслідок відображення чогось чи когось.

Отже, за психологічного підходу до тлумачення сутності феномена виходить, що імідж професіонала – це думка про *нього* когось *іншого* чи *інших*. А формувати імідж як образ – це створювати уявлення про себе у свідомості (психіці) інших людей як стереотип характеристик, що відображають систему зовнішніх і внутрішніх якостей особистості.

Природно, за такого підходу, на нашу думку, імідж людини, особливо професійний, часто залежить не від її якостей, норм поведінки, а від того, *хто* і *як* її сприймає.

Деякі вчені, що досліджують цей феномен, часто ототожнюють імідж, особливо професійний, то з компетентністю, то з готовністю виконувати професійну діяльність, то з професійною культурою (Р. Дентон, Л. Донська, Л. Качалова, І. Размолодчикова, Н. Тарасенко, В. Черепанова, С. Якушева). У цьому разі імідж є виключно особистісним надбанням (інтегративним утворенням), він не залежить від громадської думки, уявлень про фахівця, його статусу, репутації, від того, як фахівець сприймається громадськістю. Це, на нашу думку, хибна позиція.

З іншого боку, і компетентність фахівця, і його професійна культура, і зовнішність, безумовно, впливають на його професійний імідж, його репутацію, авторитет, статус як професіонала. Таким чином, професійний імідж, на нашу думку, є певною функцією професійної компетентності (чи культури), але безпосередньо до неї (компетентності) не зводиться.

Часто вчені пов'язують професійний імідж зі стандартами сприйняття образу фахівця (наприклад, учителя) масовою свідомістю (соціальним оточенням) (Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров, О. Ковальова, І. Казанчук, В. Маценко). Мова про те, що якщо, наприклад, хтось працює доцентом кафедри в університеті, то його суспільний статус, авторитет набагато вищий за статус вчителя сільської школи. Це стереотип соціального сприйняття професії, який інколи варто ламати, переконуючи загал професіоналізмом, моральністю, зразковою поведінкою, і таким чином змінювати громадське уявлення про професію через власний приклад.

Варто погодитися з деякими ученими у тому, що професійний імідж варто розглядати як системну цілісність (С. Болсун, О. Ковальова). Справедливо, на нашу думку, говорить Н. Ткаченко: «Професійний імідж є багатокомпонентною структурою (системою), побудованою на основі взаємопов'язаних та взаємозумовлених складників (підсистем), що цілісно репрезентують його носія як особистість, представника конкретної професії та соціуму загалом» [4]. Тут доцільно згадати, що авторитет, наприклад, учителя становлять його знання предмета, уміння методично грамотно організувати і проводити заняття, толерантність його взаємодії з дітьми, батьками учнів, колегами, адміністрацією, володіння такими якостями, як порядність, об'єктивність, чесність, охайність. С. Болсун слушно твердить: «Ігнорування будь-якого компоненту та надання одночасно серйозної уваги іншим не має очікуваного результату» [5, с. 51].

На нашу думку, для розуміння сутності професійного іміджу фахівця важливо розглядати феномен під кутом зору володіння ним (фахівцем) професійним досвідом. Йдеться про те, що професійний імідж випускника вищого навчального закладу, який тільки-но розпочав вчительську кар'єру в умовах середньої загальноосвітньої школи, попри те, що він відмінно навчався, отримав кваліфікацію вчителя англійської мови, був активним учасником культурно-масових заходів, спортсмен, модно одягається, демонструє високу культуру поведінки тощо, розуміється як щось на кшталт «встречають по одязі, провожають по уму» або «вихвалявся гриб гарною шапкою, та що з того, коли під нею голови нема». Маємо на увазі, що професійний імідж, аналогічно до авторитету, треба заслужити.

Важливо зважати й на те, що, на відміну від професійної компетентності, професійний імідж, на нашу думку, – хистке, крихке і вкрай нестійке та динамічне утворення особистості. Тут маємо на увазі, що сформуванню професійного іміджу (як і авторитету) вкрай важко, а втратити можна легко, допустивши, навіть одноразово, певні негаразди у своїй професійній діяльності. Варто лише зга-

дати деякі телевізійні передачі про вчителів, які лише раз порушили етичний кодекс, проте і громадськістю, і адміністрацією характеризуються виключно позитивно. А імідж вчителя-професіонала втрачено.

Часто дослідники іміджу виходять із того, що він є втіленням соціальних очікувань. Інколи навіть у дефініціях поняття «імідж» використовують такі поняття, як «авторитет», «престиж», «репутація» (Ю. Зв'яздочкін, Б. Сербиновський). Дійсно, кожна особистість в суспільстві займає певне місце і виконує конкретні функції, володіючи відповідними правами та обов'язками, тобто має певний соціальний статус. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне враховувати це під час формування професійного іміджу та управління ним.

Наведемо визначення деяких близьких, на нашу думку, понять, якими послуговується статусно-рольова теорія особистості.

Статус (лат. *status* – «стан, становище») – місце індивіда в системі міжособистісних відносин у групі, суспільстві, його права, обов'язки і привілеї.

Авторитет (лат. «вплив, влада») – загальноновизнаний вплив індивіда на обійманій посаді; визнання за індивідом права на прийняття відповідального рішення в умовах спільної діяльності.

Авторитет учителя – загальноновизнана учнями та їхніми батьками значущість достоїнств учителя й заснована на цьому сила його виховного впливу на дітей [6, с. 14].

Престиж (франц. *prestige* – «авторитет, вплив, повага») – міра визнання суспільством заслуг індивіда (соціальної спільноти), громадська оцінка його суспільної вагомості; результат співвідношення соціально значущих характеристик особистості зі шкалою цінностей, що склалася в певній групі.

Таким чином, статус, авторитет, престиж – це статусно-рольові характеристики особистості. Зауважимо, що характеристика – це «опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак когось, чого-небудь. Висловлення, відгук про когось-небудь. Показники якості, стану і т. ін. чогось» [10]. Отже, наведені поняття – з одного ряду, вони можуть бути доповнені і поняттям «імідж» (згідно статусно-рольової теорії особистості).

Виконання значної кількості ролей сучасною людиною вимагає від неї підтримання авторитету і престижу своєї професії, установи, статусу тощо. Це і вказує на обов'язковість зв'язку іміджу людини з нормами її існування і поведінки, і робить формування іміджу важливим чинником у досягненні відповідності між ідеалами і реальним станом речей, та й в самому тяжінні до такого ідеалу.

Наведемо кілька афоризмів, які певним чином підтверджують наведені вище положення:

Тільки безкорисливість породжує авторитет (Хун Цзичен).

Потрібно мати авторитет, щоб ним не користуватися (Л. Кумор).

Спочатку ти працюєш на авторитет, потім авторитет на тебе (Л. Кумор).

Вірний засіб завоювати авторитет у людей – приносити їм користь (М. Ебнер-Ешенбах).

Ніяка спільна дія неможлива без нав'язування певній кількості людей чужої волі, тобто без авторитету (Ф. Енгельс).

Отже, за результатами наведеного вище аналізу варто зробити таке узагальнення: найближчою родовою ознакою поняття «професійний імідж» варто вважати «статусно-рольову характеристику особистості».

Пам'ятаючи про основні правила визначення понять (визначення повинно мати у собі повний зміст поняття, що визначається, тобто всі його суттєві ознаки; тільки ці ознаки, взяті у сукупності, єдності, утворюють ясність та прозорість поняття тощо), виокремимо основні суттєві ознаки професійного іміджу.

По-перше, професійний імідж є системною цілісністю зовнішніх та внутрішніх особистісних і професійних якостей та компетентностей.

По-друге, призначення професійного іміджу – створити в громадськості образ соціально-професійної ролі, яку конструє особистість.

По-третє, з педагогічної точки зору важливо ввести ознаку, що відповідає на запитання: що впливає на виникнення, формування професійного іміджу? Зважаючи на зазначене, третьою видовою ознакою виокремлюємо «професійний імідж виявляється, підтверджується і розвивається у процесі оволодіння професійним досвідом».

Таким чином, *професійний імідж* – це статусно-рольова характеристика, що об'єднує систему зовнішніх і внутрішніх індивідуальних і професійних якостей і компетентностей фахівця, виявляється, підтверджується і розвивається у процесі оволодіння ним соціально-професійним досвідом і покликана створити в громадськості образ соціально-професійної ролі, яку конструє особистість.

З огляду на це *професійний імідж учителя іноземних мов* визначаємо як статусно-рольову характеристику, що об'єднує систему його зовнішніх і внутрішніх індивідуальних і професійних якостей і компетентностей, виявляється, підтверджується і розвивається у процесі оволодіння ним соціально-професійним досвідом і покликана створити в громадськості образ соціально-професійної ролі, яку він конструє.

Зазначимо, що професійний імідж учителя іноземних мов характеризує його як особистість і професіонала своєї сфери. Його варто розглядати як фактор успіху в професійній діяльності, як інструмент, який допомагає будувати відносини з оточуючими людьми, як елемент конкурентоспроможності та просування на ринку освітніх послуг.

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз наукової літератури засвідчив певну розбіжність у трактуванні понять «імідж», «професійний імідж» та відсутність визначення поняття «професійний імідж учителя іноземних мов», що зумовило обґрунтування авторського визначення поняття відповідно до мети дослідження. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в уточненні структури професійного іміджу вчителя іноземних мов та розробці педагогічної системи його формування у педагогічних ЗВО.

Список використаної літератури:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: МГУ, 1980. 415 с.
2. Андриенко Е.В. Социальная психология: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. В.А. Сластенина. М.: Академия, 2000. 264 с.
3. Психологічний словник / Ред. В.І. Войтко. К.: Вища школа, 1982. 215 с.
4. Ткаченко Н. Концепція системного формування професійного іміджу вчителя іноземної мови. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. Вип. 1. С. 124–129.
5. Болсун С.А. Професійний імідж керівника навчального закладу. *Управління школою*. 2013. № 7–9 (379–381). С. 51–55.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
7. Матюшина Ю.И. Формирование профессионального имиджа у будущего переводчика: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2010. 21 с.
8. Прус Н.О. Організаційно-педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх викладачів іноземної мови. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2016. Вип. 147. С. 268–271.
9. Серман Л.І. Аналіз показників та рівнів сформованості професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов. *Педагогіка та Психологія*. 2015. Вип. 49. С. 234–244.
10. Характеристика (значення). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/характеристика_\(значення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/характеристика_(значення))

Тkachenko N. Defining the context of the concept “Foreign languages teachers’ professional image” in modern scientific world

The article substantiates the necessity of forming the professional image of the specialists of the educational sphere, in particular future teachers of foreign languages, in the conditions of society’s entry into market social and economic relations, which requires from each person the ability to evaluate and present oneself, to be competitive in the labor market. In the context of the analysed problem the critical analysis and systematization of existing approaches to understanding the notions “image” and “professional image” in modern scientific world was carried out. The discrepancy in the interpretation of these concepts by modern foreign and domestic scientists as well as the lack of the definition of the notion «Foreign language teacher’s professional image» was revealed. The most typical cases of understanding the concepts “image” and “professional image” are singled out, namely: interpreting it as an image of someone, something; representing it as an opinion about a person; identifying it with competence, willingness to carry out professional activities or professional culture; associating it with standards of perception of the image of a specialist in mass consciousness. Arguments about the inexpediency of such interpretations of the notion “image” in the context of the problem of its forming are given. The author’s attitude to the notion “professional image” is expressed based on generalizing the existing opinions. The expediency of defining the image in terms of the personality’s status and role theory is proved. The nearest generic notion of the concept “professional image” is determined, that is the personality’s status-role characteristic. Its main characteristics are defined as follows: 1) professional image is the systemic unity of specialist’s external and internal personal and professional qualities as well as competences; 2) professional image is aimed at creating public image of social and professional role that personality constructs; 3) professional image is shown, confirmed and developed in the process of mastering social and professional experience. The author’s definitions both of the concepts «image» and “professional image” are presented. The Foreign language teacher’s professional image is defined as a status-role characteristic that unites the system of external and internal individual and professional qualities and competencies of personality; is manifested, confirmed and developed in the process of mastering socio-professional experience and aimed to create the public image of socio-professional role that he/she constructs.

Key words: *image, professional image, personality’s status and role theory, status-role characteristic, teacher, authority and reputation.*